

NOTA SOBRE LA TÉCNICA DE TRACTAMENT DE LA SORDESA DE FRANCESCA ROVIRA (1914). IMPLICACIONS PEDAGOGIQUES.

Edelmira DOMENECH i LLABERIA

Jacint CORBELLÀ i CORBELLÀ

Saturnino HERNANDEZ DE LA PEÑA

Introducció.

S'aporten dades sobre un text poc conegut i una tècnica de recuperació de la funció auditiva que fou desenvolupada per Francesca Rovira a partir de 1912, sembla que amb resultats bons, tot i que eren parcials. La tècnica es basa en els estímuls continuats, juntament amb massatge de les zones temporal i occipital del crani. El mecanisme possible de la millora és la regeneració de les fibres nervioses. El treball s'ubica dins de la línia de col·laboració entre metges i pedagogs que fou bastant fèrtil en aquells anys. L'autora fou directora d'un Museu Pedagògic Experimental, fundat el 1905 a Barcelona, que va publicar una revista "La Evolución Pedagógica" (1909). Significa un intent de renovació pedagògica, des del punt de vista d'escoles obertes i lliures, en una línia social de lliurepensament. Entre els seus col·laboradors destaquen Diego Ruiz, Víctor Melcior, Ignasi Valentí Vivó, Rafael Rodríguez Méndez, aquests dos catedràtics de la facultat de medicina i Santiago Valentí Camp. També té interès des del punt de vista de la promoció de l'activitat de la dona, amb una relació de cinc col·laboradores, entre elles M. García del Real de Madrid.

Un llibre sobre tractament de la sordesa.

Hem vist un llibre, que pràcticament no hem trobat citat en altres treballs, que tracta d'un "Nuevo Tratamiento de la Sordera". Té 133 pàgines i està imprès a Barcelona l'any 1914, per J. Horta. L'autora és Francesca Rovira de Forn, que consta com a directora del Museu Pedagògic Experimental de Barcelona. Sembla que no va tenir gaire difusió o, si més no, no l'hem trobat en les biblioteques que hem mirat. Té algunes idees interessants que creiem val la pena comentar i fer conèixer (1).

Tot i que el tema sembla inicialment otològic el text s'emmarca dins de les edicions del Museu Pedagògic Experimental, a la seva secció cinquena, dedicada a l' "Educació d'Anormals i Sords-muts". L'autora no era metgessa sinó mestra, tot i que en el text demostra un coneixement molt correcte de la patologia òtica i

de la sordesa. Per l'examen del text veiem que en bona part afecta al tractament de nens amb endarreriment per problemes d'oïda, i per tant s'ocupa de la terapèutica d'un capítol de la psicopatologia infantil. De fet és una prova més de la utilitat de la col·laboració entre metges i pedagogs per resoldre problemes en els quals avui hi intervenen també els psicòlegs.

El text explica, sense donar-ne detalls exhaustius, un mètode per la recuperació de les pèrdues de l'audició. Es basava en alguns principis teòrics que en part eren plenament acceptats pels coneixements de l'època i en part eren objecte de discussió i polèmica. El to del llibre és prou correcte i al final fa una exposició de resultats. Sembla que la tècnica ajudava a millorar les persones amb dèficits auditius.

Els fonaments del mètode.

A les portades interiors consta com a "Método Psicopedagógico para el tratamiento de la sordera", amb l'acotació "(La regeneración nerviosa)". El mètode es basa essencialment en els següents principis:

- * L'aplicació d'estímul adequats a teixits lesionats pot induir o facilitar la seva regeneració. De la mateixa manera que després d'una lesió muscular l'exercici facilita la recuperació, pot passar amb els òrgans dels sentits. Així si hi ha una atrofia dels elements neurològics encarregats de la percepció o elaboració dels estímul auditius, si s'hi aplica una estimulació adequada la funció podria regenerar-se.

- * Accepta l'existència d'una "energia psíquica", que actuaria com un factor determinant d'aquesta regeneració. Aquest seria un supòsit teòric important, tot i que quan explica més el mètode no hi té una intervenció concreta.

- * En canvi si que dóna importància, entre els estímul que faciliten la regeneració, no solament a estímul auditius graduats sinó també al massatge extern de la regió de l'oïda.

En el conjunt del text es nota que hi ha una certa competència amb l'actitud dels metges, o si més no de molts metges, que no acaben de creure en el mètode. De tota manera la crítica està sempre dins de límits totalment correctes.

La idea central del mètode és que "La funció ha fet l'òrgan i la funció pot regenerar-lo" (2). Esmenta diversos mètodes de recuperació de persones sordes i principalment la tècnica del doctor Urbantschitsch, de Döbling, Àustria. Es basa en estímul musicals d'intensitat variable, principalment amb acordió, i amb estímul de veu, articulada o no. Insisteix molt en la importància que té la hipoacúsia en la població escolar.

Potser menys clara, i àdhuc més polèmica, és la seva explicació sobre els mecanismes de la que considera com a "energia psíquica". Li dedica un capítol sencer: "De la existencia de una energía psíquica" (3). La defineix. "Amb aquest nom entenem una energia vital que resideix en els organismes i s'irradia d'ells; es transmissible, també es troba a l'atmosfera, d'on la podem atreure" (4). Esmenta autors que accepten la seva existència, alguns amb un vessant espiritista (5).

En aquest aspecte, potser el que podria ser més polèmic del llibre, hi ha dues fotografies --les úniques que hi ha a l'obra-- una on es veu una fotografia borrosa d'una mà, amb el peu "efluvis bio-psíquicos de la mano izquierda" (6). L'altra fotografia, que no queda gens explicada en el text, porta el peu: "Nudo del agente patógeno, obtenido de una mujer neuropática (fotografía electroluminosa)". Cita un treball de Baraduch, poc clar, on es diu: "...obtener, por mi método de fotografías de las fuerzas invisibles de la atmósfera humana, estos nudos fluidicos, de una manera muy clara después de una sesión de descondensación" (7).

Més endavant explica la seva tècnica (8). Es tracta de fer un massatge intencionat, intens, vibratori, a les regions temporal i occipital. Diu que així descondensa els fluids elèctrics nocius i aporta l'energia vital necessària per la funció de l'òrgan de l'oïda. Cal que simultàniament amb el massatge li facin percebre sons musicals. Diu que aquest procediment actua sobre l'oïda interna, que és l'òrgan sensorial.

Després cal també la segona part, l'educació auditiva, que s'aconsegueix amb estímuls fonètics i musicals. Les condicions són que l'exercici comenci suaument, evitant el cansament (9) i que la intensitat sigui progressiva, amb exercicis fonètics passius i actius (10).

Sobre l'explicació de com actua l'energia psíquica creu que el massatge s'ha de fer amb la intenció d'estimular i de transmetre l'energia i que això depèn de les característiques de la persona que ho fa.

L'autora recull, defensant-se amb suavitat, algunes crítiques sobre el seu mètode (11), principalment un treball del doctor Avel·lí Martín, que era un dels otòlegs de més prestigi a Barcelona per aquells anys.

Creu que el mètode és útil en gairebé totes les formes d'hipoacusia i de cofosi. En una última part dona resultats sobre els malalts que ha tractat (12). Hi ha un total de 58 casos en els anys 1912 i 1913, i el mes de gener de 1914. D'ells 14 són sords-muts i tots han arribat a percebre la paraula.

Algunes referències.

La referència més extensa que hem trobat sobre els treballs de la senyora Francesca Rovira és un article de l'otòleg Avel·lí Martín i Montellà, publicat l'any 1912 a la "Revista Frenopática Española" (13). Guadalupe Cabasés recull aquesta referència en la seva tesi (14). Aquesta revista era l'òrgan de l'activitat del sanatori mental de sant Boi i estava dirigida pel doctor Antonio Rodríguez Morini.

El doctor Martín assenyala la vàlua de l'autora: "Em serviré del material clínic que m'ha proporcionat Francesca Rovira, directora del Museu Pedagògic de Barcelona, persona de gran cultura i dedicada amb ànima i vida a l'estudi pràctic de la infància anormal. Els casos que transcriuré han estat comprovats pels meus companys de l'especialitat doctors Font de Boter i Torrents..." (15). Martín confirma els bons resultats, malgrat no acceptar del tot les idees sobre el mecanisme d'acció de la tècnica: "Això encara que recordi les bones èpoques del magnetisme i de la suggestió hipnòtica, he volgut fer constar el fet perquè ve de persona que ens ha sorprès pels brillants resultats obtinguts" (16).

El mateix autor, Avel·lí Martín, esmenta l'obra de la Sra. Rovira en una comunicació al IV Congrés nacional d'Oto-rino-laringologia, fet a Bilbao l'any 1912 (17). Martín potser és el qui copsa més bé la importància de la tècnica i les seves limitacions. Diu clarament, en un sentit que podem interpretar com a positiu, tot i que després l'autora se'n defensa: "... persona d'experiència excepcional en la infància anormal, utilitza un medi purament empíric però que en les seves mans, i diguem amb la seva intuïció, li permet arribar ràpidament a un diagnòstic i diferenciar les persones que són educables per la paraula dels sords-muts". De fet Rovira intenta també recuperar els sords-muts.

L'autora.

A la portada interior del llibre consta com Francisca Rovira de Forn, "directora del Museo Pedagógico Experimental de Barcelona". Fins ara hem trobat poques dades sobre aquesta senyora. En el I Congrés Espanyol d'Higiene Escolar, fet a Barcelona l'abril de 1912, la trobem com a vocal del "Comité de Damas" (18). Hi ha quinze senyores, d'elles deu com a vocals. Consta com a "professora", el que no ens aclareix massa. Tres consten com a doctores en medicina. (Trinitat Sais, vice-presidenta; i Dolors Aleu i Miracle Andreu, com a vocals). Altres set consten com a "mestra", sigui pública o particular. Una altra és professora de l'escola d'Arts i Oficis, i la senyora Rovira consta únicament com a professora. En tot cas no era metgessa, i si era mestra no consta com les altres set. L'any 1912 la trobem només amb el seu nom, sense el "de Forn" que hi ha en el llibre de 1914, tot i que anteriorment ja és esmentada com a "de Forn".

La trobem citada també en el catàleg de periodistes del segle XIX d'Ossorio (19). La referència és curta: "Rovira de Forn (Francisca). Redactora de 'La Conciencia Libre' de Barcelona (1896)" (20). Es recollida també, més breument, en l'índex biogràfic d'Herrero i Aguayo (21). La revista esmentada estava relacionada amb corrents de lliurepensadors. A la revista del Museu Pedagògic hem vist un article seu "Valor de la introspección en la educación" (22).

El Museu Pedagògic Experimental.

La senyora Rovira n'és la directora. Hem vist un fulletó de l'any 1907, en que es diu que el Museu fou fundat el maig de l'any 1905 (23). En realitat és una declaració d'intencions sobre el que vol fer el museu. Gairebé totes les indicacions estan fetes en futur. L'explicació té els següents punts: 1. Museu Pedagògic; 2. Institut de pedagogia experimental; 3. Laboratori de psicologia pedagògica; 4. Col·legi per anormals mentals; 5. Escola pràctica d'economia domèstica; 6. Acadèmia d'alts estudis pedagògics; 7. Biblioteca pública; i 8. Revista "Evolución Pedagógica".

No sabem gaire el que va fer el Museu. En una guia mèdica de Barcelona de l'any 1914 consta que és al carrer Ample núm. 1 (24), sense cap altra indicació. Sabem que amb un nom semblant hi havia un "Museo Pedagógico Nacional" a Madrid, del que durant uns anys fou secretari Domingo Barnés, que faria una tasca important en aquest camp, traduint i escrivint bastants llibres (25). Barnés arribà a ser ministre d'Instrucció Pública quan la República. Aquest Museu de Madrid havia estat fundat per R. D. de 6 de maig de 1882, el que vol dir que era una institució pública. El de Barcelona sembla que era particular (26). Les notícies sobre aquest museu són més aviat escasses (27). Pel que es diu en la revista del museu sabem que feia classes nocturnes, de 7 a 11 del vespre i els dies de festa es feia una conferència a les 11 del matí. Més tard el trobem instal·lat a la Travessera de Dalt i allà consta encara l'any 1929.

La revista 'La Evolución Pedagógica'.

Va començar a sortir l'abril de 1909 a Barcelona. Era mensual i per ara només n'hem trobat quatre números, fins el juliol del mateix any (28). Eren quaderns de 32 pàgines. A la portada es diu, després del títol: "Metodización, Investigaciones científicas; Información". Consta com a directora Francesca Rovira de Forn. Hi ha una llista de dotze redactors, dels quals en deu es posa davant el títol de Dr. Són: Enric O. Raduà, J. Cembrano, Diego Rufz, Víctor Melcior, F. Ripoll Fortuño, Manuel Llenas, Josep M. de Bayo, Francesc Layret, M. de Mer y Güell i Ignasi Valentí i Vivó. Hi ha, a més, C. Rofas Cabré i Santiago Valentí Camp. També consten dos redactors artístics: F. de P. Notó i T. Colominas. Entre el llistat de col·laboradors, quinze en total, cal esmentar

Miquel d'Unamuno, Rafael Rodríguez Méndez, Odón de Buen, Rafael Altamira, a més de cinc senyores. La revista semblava doncs que sortia amb una certa empena.

La intenció de la revista és clara: moure l'ambient i introduir idees modernes. Diu clarament en la seva presentació: "Tiempo hace que en nuestra nación se deja sentir la falta de una publicación pedagógica modernísima, europea por excelencia y en cierto modo renovadora... venga a tonificar el raquítico y desmedrado organismo de la educación nacional... en una como transfusión de sangre nueva" (29).

Entre els articles que hem vist, en aquests primers números, cal esmentar-ne del doctors Rodríguez Méndez, que era catedràtic d'Higiene de la facultat de medicina i havia estat rector de la Universitat (30); Diego Ruiz, aleshores director el manicomi de Salt (31, 32, 33); Víctor Melcior, metge dedicat a estudis de delinqüència infantil (34, 35, 36) i Ignasi Valentí Vivó, catedràtic de Medicina Legal i Toxicologia de la Universitat (37, 38).

Entre les col·laboradores femenines, fet important tenint en compte l'època i els corrents del temps, s'esmenten: Maria de la Rigada, Carmen de Burgos, Matilde G. del Real (que és de Madrid) (39), Rafaela S. Aroca i Anna Canalias, a més de Francesca Rovira la directora.

La revista va arribar a tenir un cert prestigi i la seva existència, junt amb altres poques dades de psicologia i pedagogia del país, és recollida en el capítol de revisió històrica de la Psicologia del nen d'Edouard Claparède, una de les autoritats del món del seu temps sobre el tema (40).

NOTES

1. Rovira de Forn, Francisca: "Nuevo tratamiento de la sordera". Barcelona (Imp. J. Horta) 1914. 133 pp.

2. Ibid. p. 10.

3. Ibid. pp. 37-51.

4. Ibid. p. 37.

5. Així la cita d'Aksakoff: "Animismo y espiritismo", trad. esp. Barcelona, 1908. cit. Rovira, loc. cit. p. 38, nota.

6. Ibid. entre pp. 40 i 41.

7. Ibid. pp. 41-42.

8. Ibid. v pp. 91 i segs.

9. Ibid. p. 96.

10. Ibid. pp. 101-103.

11. Ibid. pp. 108-111.

12. Ibid. pp. 126-129.

13. Martín y Montellá, Avelino: "La sordera psíquica y la sordomudez". Rev. Prenop. Esp. (RFE) 1912, 10 (núm. 117), pp. 257-267.
14. Cabasés i Solanas, Guadalupe: "...." Barcelona, tesi, UB. 1994, pp. 658-661.
15. Martín, loc. cit. nota 13, p. 259.
16. Cabasés, loc. cit. nota 14, p. 660.
17. Es el mateix treball, segons consta en nota a peu de pàgina (RFE, loc. cit. p. 257). L'hem vist com a separata.
18. "I Congreso Español de Higiene Escolar". Barcelona, 8-12 de abril de 1912. Actas. p. 11. v.t. pp. 29-30.
19. Ossorio y Bernard, Manuel: "Ensayo de un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX" Madrid (Impr. y Litogr. J. Palacios) 1903. v. p. 396.
20. Hem vist, a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, un número d'aquesta revista, de 16 de març de 1907. (II època, any II, núm. 59). Consta com a "Revista semanal, órgano del libre pensamiento internacional". Està dirigida per Belén Sárraga de Ferrero. Les seves redactors i col·laboradors són totes dones. En aquest número no hem vist esmentada Francesca Rovira.
21. Herrero Mediavilla, Víctor; Aguayo Nayle, Lolita Rosa: "Índice biográfico de España, Portugal e Iberoamérica" München (K.G. Saur) 1990, t. IV, p. 1151.
22. Rovira de Forn, Francisca: "Valor de la introspección en la educación", La Evolución Pedagógica, 1909, 1 (1) pp. 26-29 i 1909, 1 (4), 120-125.
23. "Museo Pedagógico Experimental. Finalidad. Medios de Acción". Barcelona (s.i.) 1907. 15 pp.
24. Guía Anual Médico Farmacéutica de Barcelona. 1914. Madrid (Laboratorio del Digestónico) s.a. v. p. 97.
25. Barnés, Domingo: "Fuentes para el estudio de la Paidología" Madrid (Impr. Revista Archiv. Bibliot. Museos), 1917.
26. Sánchez Sarto, Luis (dir.): "Diccionario de Pedagogía" Barcelona (Ed. Labor), 1936. 2 vols. t. II, 2190-2193.
27. v. Melcior, Víctor: "El Museo Pedagógico Experimental de Barcelona" in 'La Evolución Pedagógica' (EP), 1909, 1 (1) pp. 2-5, amb dues fotografies. v.t. EP, 1909, 1 (2), pp. 33-43, amb més il·lustracions.
28. L'hem pogut consultar a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona.
29. "Nuestro propósito". EP, 1909, 1 (1), p. 1.
30. Rodríguez Méndez, Rafael: "Dos palabras sobre pedagogía" EP, 1909, 1 (1), pp. 5-7.
31. Ruíz, Diego: "Introducción biológica a la pedagogía de anormales", EP, 1909, 1 (1) pp. 11-18, i (2) pp. 46-50. Es el text d'una conferència feta al museu el 21 de març de 1909.
32. Ruíz, Diego: "Interpretación mecánica del alma" EP, 1909, 1 (3), pp. 81-88. Es el text d'una conferència feta el 22 de maig de 1909.
33. Ruíz, Diego: "El crimen en función de la miseria. Proyecto de una introducción general a toda criminología positiva" EP, 1909, 1 (4), pp. 106-113. Es el text d'una lliçó feta el dia 30 de maig de 1909.
34. Melcior, Víctor: "Factores de degeneración y criminalidad" EP, 1909, 1 (2), pp. 53-58.
35. Melcior, Víctor: "Vicio y delincuencia infantil" EP, 1909, 1 (3), pp. 70-78.
36. Melcior, Víctor: "Los anómalos en la escuela" EP, 1909, 1 (4), pp. 102-106.
37. Valentí Vivó, Ignacio: "¿Enajenación mental colectiva?" EP, 1909, 1 (3), pp. 66-70.
38. Valentí Vivó, Ignacio: "Acciones reflejas" EP, 1909, 1 (4), pp. 97-100.

39. Aquesta fou una personalitat important dins del magisteri del seu temps, amb una orientació liberal. v. Marín Eced, Teresa: "Innovadores de la educación en España" Cuenca (Publ. Univ. Castilla-La Mancha) 1991, 124-125.

40. Claparède, Edouard: "Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale" Genève (Libr. Kundig) 1916, 7ème ed. v.pp. 83-84. Diu textualment: "Plusieurs de ces travaux ont été publiés dans 'La Evolución Pedagógica', journal paraissant à Barcelone...". S'esmenten també el Boletín de la Institución de Libre Enseñanza, i les obres de Pau Vila a Barcelona i de Francisco Pereira a Madrid.